

Ярослава Кодлюк
(Тернопіль, Україна)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито основні аспекти практико орієнтованого підходу у підготовці майбутніх учителів початкових класів – загальнопедагогічний та методичний, пов'язані з реалізацією вимог Державного стандарту початкової загальної освіти.

Ключові слова: Державний стандарт початкової загальної освіти, майбутній учитель початкових класів, компетентнісний підхід в освіті, навчальні досягнення молодших школярів, підручник для початкової школи.

В статье раскрыты основные аспекты практико ориентированного подхода в подготовке будущих учителей начальных классов – общепедагогического и методического, повязанные с реализацией требований Государственного стандарта начального общего образования.

Ключевые слова: Государственный стандарт начального общего образования, будущий учитель начальных классов, компетентностный подход в образовании, учебные достижения младших школьников, учебник для начальной школы.

General and methodical aspects that are connected with implementation of the requirements of primary education standard are the main aspects of the practice-oriented approach in training of primary school teachers. Both these methods are analyzed in the article.

Keywords: State primary education standard, primary school teachers, competence approach in education, educational achievement of young pupils, a textbook for primary school.

Актуальність проблеми. Серед пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку суспільства виокремлюють модернізацію системи педагогічної освіти в Україні, яка передбачає переосмислення відомих і пошук нових шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів, у тому числі і для школи першого ступеня.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз відповідної психолого-педагогічної та методичної літератури дає підстави окреслити дослідницьке поле заявленої проблеми. Так, наприклад, науковцями аналізувався

компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів (В.І.Бондар, О.Я.Савченко та ін.); вивчалася технологічна складова цього процесу (Л.В.Коваль, О.М.Пехота); досліджувався аксіологічний компонент підготовки (М.М.Марусинець, Г.С.Тарасенко, Л.В.Хоружа).

Мета статті: розкрити основні аспекти практико орієнтованого підходу у підготовці майбутніх учителів початкових класів – загальнопедагогічний та методичний, пов'язані з реалізацією вимог Державного стандарту початкової загальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сутність зазначеного підходу, на наш погляд, полягає, з одного боку, у скерованості навчально-виховного процесу на цілеспрямовану і системну підготовку студентів до роботи у школі першого ступеня з відображенням особливостей цієї діяльності на різних рівнях – учнів, педагогічного колективу, батьків, а з іншого – у чутливому реагуванні на зміни (як змістові, так і структурні), які стосуються цієї ланки освіти.

До найсуттєвіших інновацій у галузі національного шкільництва початку ХХІ століття належить запровадження державних стандартів освіти, зокрема Державного стандарту початкової загальної освіти: першого покоління – у 2000 році, нової редакції – у 2011 році. У зв'язку із зазначеним актуалізується проблема підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» до роботи в умовах стандартизації змісту освіти.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті вимог зазначеного документа охоплює два аспекти – загальнопедагогічний (зокрема дидактичний) та методичний.

Загальнопедагогічний аспект передбачає розкриття таких питань: Державний стандарт початкової загальної освіти як нормативний документ, компетентнісний підхід у початковій освіті, особливості оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, варіативність навчальної літератури для школи першого ступеня.

Домінантну роль на цьому етапі професійної підготовки покликаний відіграти фундаментальний курс – «Дидактика початкової школи», для якого

розроблено сучасний методичний супровід [5: 8; 9], рекомендований МОН України до використання у процесі підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта». Завдання викладачів – вдумливо проаналізувати зміст зазначеного курсу, щоб розумно «повкраплювати» в нього ту інформацію, яка відбиває особливості практики – діяльність школи першого ступеня в умовах оновленої нормативної бази.

Аналізуючи зміст освіти в початковій школі, важливо сформулювати у майбутніх педагогів цілісне уявлення про *Державний стандарт загальної початкової освіти як нормативний документ*, зокрема його призначення, структуру, Базовий навчальний план, освітні галузі, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів та ін. Зазначений документ націлює на посилення результативної складової навчального процесу, що знаходить своє відображення у навчальних досягненнях молодших школярів, які представлені через спеціальні новоутворення – компетентності.

Компетентнісну початкову освіту дослідники (Т.М.Байбара, Н.М.Бібік, О.Я.Савченко та ін.) описують за допомогою спеціальних термінів – компетенції і компетентності, які чітко диференціюють [1; 2; 10]. Так, наприклад, компетенція трактується як задана норма, вимога до підготовки особистості, тоді як компетентність розглядається як сформована якість, результат діяльності, «надбання» школяра.

У науці відомі спроби структурувати зазначені поняття, хоча однастайності у поглядах не спостерігається. Наприклад, для одних дослідників компетентність – це єдність когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду [3]; інші у її структурі виділяють мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти [7: 34–46]; зарубіжні дослідники переважно визначають три основних елементи в компетентнісній освіті – знання, уміння і навички, цінності (ставлення) (див. [7: 17]); експерти програми «DeSeCo» вважають, що структура компетентності охоплює пізнавальні ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння (див. [7: 10]).

Інтегрування зазначених підходів дає підстави стверджувати про те, що структурними компонентами компетентності можна вважати знання, уміння і навички та ціннісне ставлення.

Вказану кількість структурних компонентів компетентності вважаємо необхідною, але недостатньою. Модернізація змісту освіти на діяльній основі передбачає також формування рефлексії як необхідної передумови повноцінного навчання (так званий «діяльній зміст освіти»), а відтак і саморозвитку, самореалізації. Рефлексія допомагає сформулювати (а за необхідності і скорегувати) мету діяльності, вибрати раціональні способи досягнення цієї мети, спрогнозувати результати тощо. «Якщо фізичні органи чуття для людини – джерело зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело досвіду внутрішнього, спосіб самопізнання, необхідний інструмент мислення» [12: 113].

Важливо донести до студентів інформацію про те, що компетентності поділяються на предметні, міжпредметні (загальнопредметні) та ключові. Предметні компетентності забезпечують засоби конкретного навчального предмета і визначають на основі вимог до навчальних досягнень учнів, які зазначені в навчальних програмах. Міжпредметні компетентності формують у взаємозв'язку змісту і методик предметів однієї чи кількох освітніх галузей. На думку відомого дидакта початкової освіти О.Я.Савченко, ключові компетентності є наскрізними інтегрованими утвореннями, які формують засобами всіх предметів у взаємозв'язку урочної та позаурочної роботи, у взаємодії із соціумом. Зазначимо, що у Державному стандарті початкової загальної освіти серед ключових компетентностей наведено такі: вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язберезувальна, соціальна та компетентність з інформаційно-комунікаційних технологій.

Особливу увагу студентів варто звернути на розкриття сутності та шляхи формування вміння вчитися як ключової компетентності, оскільки, по-перше, значущість цього утворення в умовах інформаційного суспільства суттєво посилюється; по-друге, його вироблення пов'язане із реалізацією основної вимоги особистісно орієнтованої парадигми освіти – визнання молодшого

школяра суб'єктом навчальної діяльності; по-третє, ядром цієї компетентності є загальнонавчальні вміння і навички, обов'язковість формування яких зафіксована нормативно: складовою навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи) є програма «Загальнонавчальні вміння і навички», яка передбачає їх цілеспрямоване вироблення.

Уміння вчитися розглядаємо як ключову компетентність початкової загальної освіти, яка охоплює змістовий (знання про культуру розумової праці, про змістову основу загальнонавчальних умінь і навичок та про вміння вчитися як інформаційну цінність), мотиваційний (усвідомлення значущості знань, наявність стійкого інтересу до навчання) та процесуальний (вміння організувати робоче місце; планувати навчальну діяльність; працювати з підручником; аналізувати, порівнювати, узагальнювати; здійснювати само- і взаємоконтроль) компоненти і формується в цілісному навчально-виховному процесі школи першого ступеня. Ядром цієї компетентності є вміння працювати з підручником.

Узагальнений підхід до вміння вчитися як ключової компетентності початкової загальної освіти представлений на рис. 1.

Виокремлені компоненти відбиті у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Державного стандарту початкової загальної освіти (з урахуванням потенційних можливостей кожного навчального предмета) та у Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Результатом повноцінного оволодіння зазначеним умінням є готовність школярів самостійно вчитися – «двигун неперервної освіти» (О.Я. Савченко).

Інноваційною за змістом і за підходами вважаємо статтю О.Я.Савченко «Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи» [11], у якій автор з'ясувала потенційні можливості кожного навчального предмета для формування ключових компетентностей молодших школярів (зокрема вміння вчитися), а також технологічно окреслила підходи до відображення у вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів предметних компетентностей через такі індивідуальні досягнення школяра:

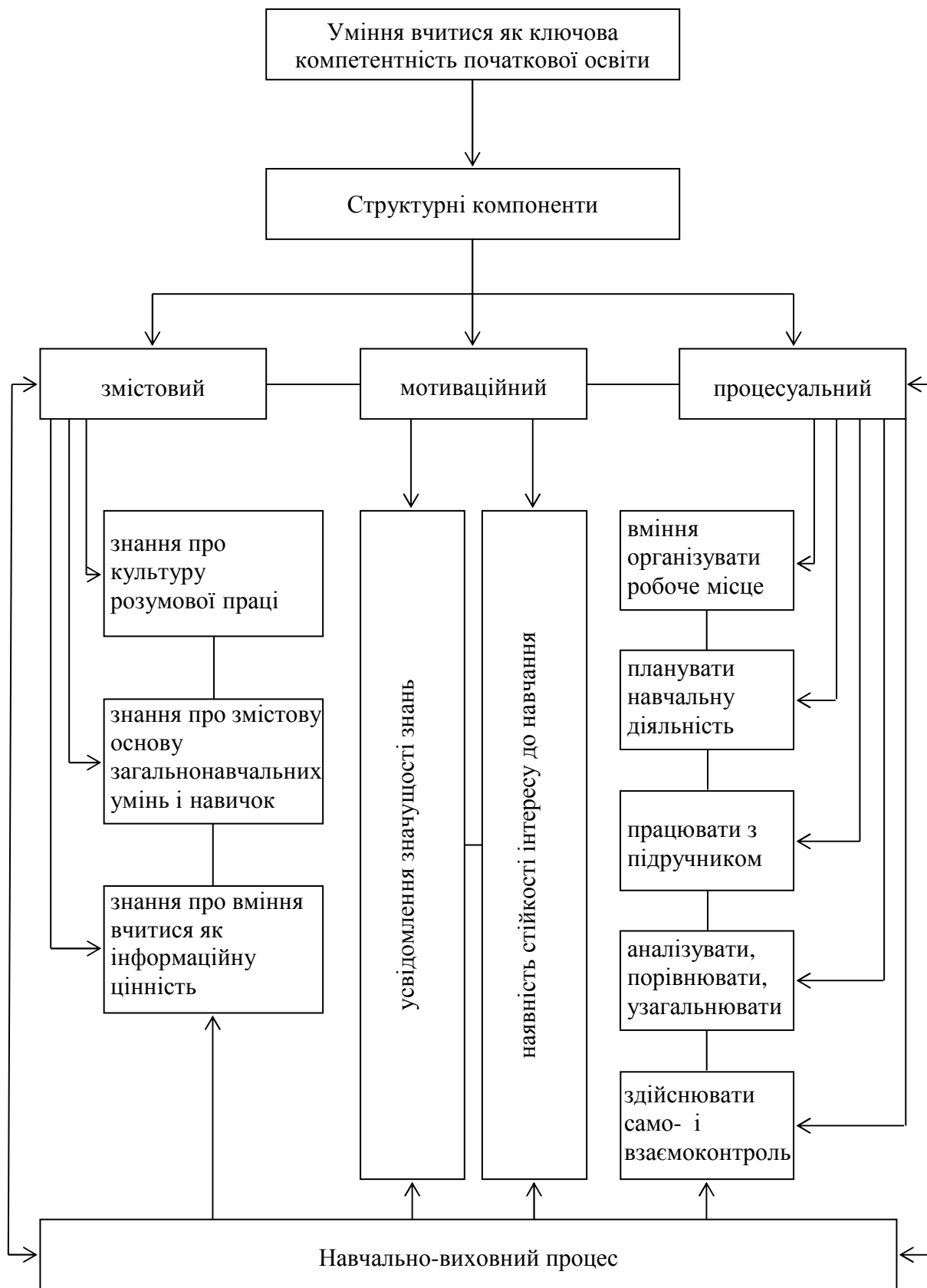

Рис. 1. Модель уміння вчитися як ключової компетентності початкової загальної освіти.

знання, вміння і навички, творчість, ціннісне ставлення. Зазначений матеріал має стати предметом спеціального опрацювання не лише на заняттях з дидактики, а й предметних методик.

Компетентнісний підхід до *оцінювання навчальних досягнень молодших школярів* передбачає особистісно-діяльнісний вимір результатів навчання кожного учня з урахуванням об'єктів контролю (знання про предмети і явища навколишнього світу та взаємозв'язки і взаємовідношення між ними; уміння і навички застосування засвоєних знань; досвід творчої діяльності; ціннісне ставлення до процесу і результатів діяльності) та певних критеріїв оцінювання. Навчальні досягнення школярів структуровані у предметні компетентності (школяр знає, розуміє, застосовує, усвідомлює тощо) і знаходять своє відображення в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Позитивний принцип оцінювання результатів діяльності, який орієнтує педагогів на врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач, є важливим засобом забезпечення успіху в навчанні, формування позитивної «я-концепції».

Впровадження нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти актуалізує проблему *варіативності навчальної літератури*, зокрема підручника як основного виразника змісту освіти. У процесі вивчення дидактики студенти мають засвоїти основні характеристики навчальної книги – функції (інформаційна, розвивальна, виховна, мотиваційна) і структуру (текст та позатекстові компоненти – апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування) [6].

Варто загострити увагу майбутніх педагогів на таких поняттях підручничознавства як варіативні та альтернативні підручники. Зазначимо, що в науковій літературі інколи ці терміни трактуються як синоніми, хоча насправді не є такими. Варіативні підручники, на наш погляд, – це різні типи підручників, які забезпечують реалізацію змісту освіти на певному ступені навчання (наприклад, у рамках загальноосвітньої школи, школи першого ступеня тощо); це родове поняття щодо «альтернативних». Альтернативні підручники є

носіями змісту освіти з окремої освітньої галузі чи інтегрованого курсу, але репрезентують різні педагогічні технології, пропонують авторські підходи до дидактико-методичної організації навчального матеріалу (це підручники одного типу).

Напрацьований матеріал сприяє усвідомленню майбутніми вчителями початкових класів сутності навчальної книги, готує їх до дидактично обґрунтованого вибору підручника в умовах варіативної навчальної літератури. Враховуючи сучасний рівень розвитку педагогічної науки і стан педагогічної практики та місце у цьому процесі навчальної книги, вважаємо, що шкільний підручник – це вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета (його домінуючої функції), типу школи, вікових та інших особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання.

У процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін важливо також поглибити знання студентів про *вікові особливості молодших школярів*, унікальність цього вікового періоду, його «приховані» можливості; розкрити проблему *наступності й перспективності між дошкільною і початковою ланками освіти* (у контексті нової редакції Базового компонента дошкільної освіти).

Методичний аспект підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах запровадження Державного стандарту початкової загальної освіти передбачає ґрунтовне засвоєння студентами інваріантної та варіативної складових цього змісту (усвідомлення мети і призначення кожної освітньої галузі, знання змістових ліній окремих освітніх галузей тощо) та державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

З метою реагування початкової школи на виклики часу в новій редакції Державного стандарту внесено зміни до переліку предметів інваріантної складової навчального плану, зокрема:

– з'явилися нові освітні галузі – «Природознавство» і

«Суспільствознавство». Перша, наскрізна, буде вивчатися упродовж усієї початкової школи (навчальний предмет «Природознавство»), друга – у 3–4 класах (навчальний предмет «Я у світі»);

– освітня галузь «Технології» реалізується не лише через предмет «Трудове навчання», а й через пропедевтичний курс «Сходи до інформатики», вивчення якого починається із другого класу;

– освітня галузь «Мови і літератури» об'єднує тепер мову навчання, мову вивчення, іноземну мову (вводиться з першого класу) та літературне читання, метою якого є формування читацької компетентності молодших школярів. Додамо, що новими змістовими лініями літературного читання є «Досвід читацької діяльності», «Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією» (йдеться про формування у молодших школярів інформаційної культури, зокрема вміння відшукувати, опрацьовувати та зберігати інформацію) [4].

Зазначені нововведення мають бути засвоєні студентами на етапі психолого-педагогічної підготовки, а відтак конкретизовані, адаптовані, поглиблені на методичному рівні з урахуванням специфіки навчального предмета.

Висновки. Таким чином, практико орієнтований підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів, пов'язаний з реалізацією вимог Державного стандарту початкової загальної освіти, охоплює два аспекти – загальнопедагогічний та методичний, які взаємодоповнюють один одного, а результатом цього процесу є готовність педагогів до впровадження зазначеного нормативного документа у діяльність школи першого ступеня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т.М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичні засади / Т.М.Байбара // Початкова школа. – 2010. – № 8. – С. 46–50.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. — 2010. — № 9. — С. 1–4.
3. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А.Болотов, В.В.Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.

4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18.
5. Кодлюк Я.П. Дидактика початкової школи: практичний курс / Я.П.Кодлюк. – Тернопіль : Астон, 2013. – 160 с.
6. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті / Я.П.Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
8. Педагогіка початкової школи: програма навчальної дисципліни (за вимогами кредитно-модульної системи) / укл.: Я.П.Кодлюк, З.М.Онишків. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 72 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти / О.Я.Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
10. Савченко О.Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя / О.Я.Савченко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова (Серія 17 : Теорія і практика навчання та виховання). – К. : вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – Вип. 14. – С. 10–16.
11. Савченко О.Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О.Я.Савченко // Початкова школа. – 2012. – № 8. – С. 1–6.
12. Хуторской А. Деятельность как содержание образования / А.Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 8. – С. 107–114.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кодлюк Ярослава Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.